

AKADEMIA GÓRNICZO-HUTNICZA IM. STANISŁAWA STASZICA W KRAKOWIE
Wydział Zarządzania

Projekt EFiD – Projekt 3B.

Autorzy:
Kierunek studiów:
Prowadzący:

Patrycja Piła, Mateusz Strojek, Julia Szutka, Magdalena Wnuk
Informatyka i Ekonometria
dr hab. Tomasz Wójtowicz

Kraków, 2025

Spis treści

Polecenie zadania.....	3
Wstęp	3
Parametry	3
Formuły w komórkach	3
Wyniki	5
Założenia modelu	5
Wzór na wartość oczekiwaną.....	6
Wzór na wariancję	6
Wzór na autokorelację k-tego rzędu	7
Obliczenie $P(X_t > 0)$	7
Wnioski	7

Polecenie zadania

Część B Dla podanego modelu ARMA wyprowadzić wzory na wartość oczekiwaną, wariancję i współczynniki autokorelacji aż do rzędu 10. Uzupełnić arkusz tak, by obliczał podane wielkości na podstawie oszacowanych parametrów modelu. Obliczyć $P(X_t > 0)$. Wyjaśnić zawartość poszczególnych komórek arkusza.

Model: ARMA(2,0)

Wstęp

Celem niniejszego zadania jest przygotowanie arkusza kalkulacyjnego w Excelu umożliwiającego estymację parametrów modelu ARMA(2,0) metodą warunkowej największej wiarygodności. Model ten opisuje zależność wartości zmiennej czasowej od jej dwóch poprzednich opóźnień, co pozwala uchwycić dynamikę i strukturę autokorelacji w danych.

Metoda warunkowej największej wiarygodności polega na maksymalizacji funkcji wiarygodności, przy założeniu znanych początkowych wartości procesu.

Dodatkowo wyprowadzono wzory na wartość oczekiwaną, wariancję i współczynniki autokorelacji do rzędu 10. Obliczono również $P(X_t > 0)$.

Parametry

- T - liczba obserwacji
- ϕ_0 - wyraz wolny
- ϕ_1 - parametr dla pierwszego opóźnienia
- ϕ_2 - parametr dla drugiego opóźnienia
- σ^2 – wariancja składnika losowego
- p – rząd opóźnień

Formuły w komórkach

Na podstawie szeregu czasowego X_t utworzono dwie kolumny z jego opóźnieniami:

- X_{t-1}
- X_{t-2}

Następnie obliczono wartość teoretyczną zmiennej, oznaczoną jako **x_hat**. Została ona wyznaczona ze wzoru:

$$X\_hat = \phi_0 + \phi_1 X_{t-1} + \phi_2 X_{t-2}$$

Następnie obliczono reszty modelu:

$$\varepsilon_t = X_t - \hat{X}_t$$

Dla każdej obserwacji obliczono składnik funkcji log-wiarygodności w postaci

$$\text{likelihood sig} = \varepsilon_t^2 / (2\sigma^2)$$

Funkcja celu

Funkcja log-wiarygodności jest podana wzorem:

$$\begin{aligned} \log f_{Y_T, Y_{T-1}, \dots, Y_{p+1} | Y_p, \dots, Y_1}(y_T, y_{T-1}, \dots, y_{p+1} | y_p, \dots, y_1; \theta) \\ = -\frac{T-p}{2} \log(2\pi) - \frac{T-p}{2} \log(\sigma^2) \\ - \sum_{t=p+1}^T \frac{(y_t - c - \phi_1 y_{t-1} - \phi_2 y_{t-2} - \dots - \phi_p y_{t-p})^2}{2\sigma^2}. \end{aligned} \quad [5.3.9]$$

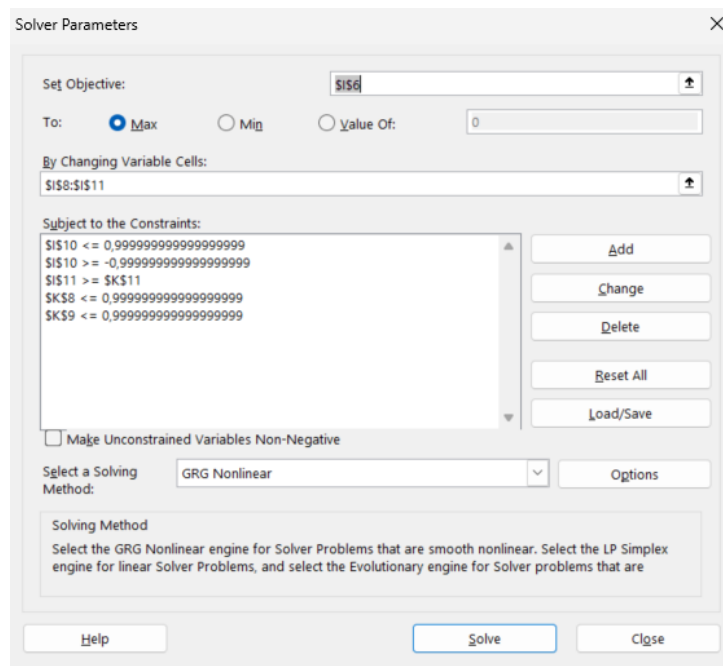
Rysunek 1 Wzór z książki „Time Series Analysis” James D. Hamilton 1994 r.

Po obliczeniu dwóch pomocniczych składników funkcji log-wiarygodności, zostały one **połączone w jedną formułę**, aby uzyskać końcową wartość logarytmu funkcji wiarygodności dla całego modelu. Wartości te znajdują się w zakresie I4:I6.

$-(T-p)/2 * \log(2\pi)$	-96,48854599
$-(T-p)/2 * \log(\sigma^2)$	400,7562039
Funkcja celu	251,7676039

Za pomocą dodatku Solver przeprowadzono proces maksymalizacji funkcji celu, odpowiadającej logarytmowi funkcji wiarygodności modelu. Optymalizacja została wykonana względem czterech parametrów modelu: $\phi_0, \phi_1, \phi_2, \sigma^2$. Dla parametru σ^2 wprowadzono ograniczenie dolne równe 0,0001, co zapewnia spełnienie warunku dodatniości wariancji składnika losowego (wariancja musi być większa od zera). Dodatkowo użyto poniższych ograniczeń na parametry ϕ_1, ϕ_2 które zapewnią stacjonarność modelu ARMA(2,0):

$$\begin{aligned} |\phi_2| &< 1, \\ \phi_1 + \phi_2 &< 1, \\ \phi_2 - \phi_1 &< 1. \end{aligned}$$

Wyniki

Wyniki uzyskane za pomocą warunkowej metody największej wiarygodności, są zgodne z metodą najmniejszych kwadratów. OLS został obliczony w arkuszu „Regresja”.

Parametr	Wartość
ϕ_0	-0,003407035
ϕ_1	-0,140986288
ϕ_2	-0,144095741
σ^2	0,000483987

Założenia modelu

Model ARMA(2,0) (czyli AR(2)) można zapisać w postaci:

$$X_t = \varphi_0 + \varphi_1 X_{t-1} + \varphi_2 X_{t-2} + \varepsilon_t$$

gdzie $\varepsilon_t \sim N(0, \sigma^2)$ jest składnikiem losowym o rozkładzie normalnym.

Aby proces AR(2) był stacjonarny, jego parametry muszą spełniać warunki:

$$\begin{aligned} |\varphi_2| &< 1, \\ \varphi_1 + \varphi_2 &< 1, \\ \varphi_2 - \varphi_1 &< 1. \end{aligned}$$

Dzięki temu wartości oczekiwane, wariancje i kowariancje nie zależą od czasu t .

Wzór na wartość oczekiwaną

Biorąc wartość oczekiwaną z obu stron równania modelu, otrzymano:

$$E(X_t) = \varphi_0 + \varphi_1 E(X_{t-1}) + \varphi_2 E(X_{t-2})$$

Ponieważ X_t jest stacjonarnym procesem to $E(X_t) = E(X_{t-1}) = E(X_{t-2}) = \mu$, więc:

$$\mu = \varphi_0 + (\varphi_1 + \varphi_2)\mu,$$

stąd wartość oczekiwana wynosi:

$$E(X_t) = \mu = \frac{\varphi_0}{1 - \varphi_1 - \varphi_2}$$

Wartość oczekiwana została obliczona w arkuszu kalkulacyjnym w komórce **L2** i wyniosła ona -0,0027.

Wzór na wariancję

Wariancję wyznaczono z równania:

$$D^2(X_t) = D^2(\varphi_1 X_{t-1} + \varphi_2 X_{t-2} + \varepsilon_t).$$

Po rozwinięciu i wykorzystaniu własności kowariancji otrzymujemy:

$$D^2(X_t) = \varphi_1^2 D^2(X_{t-1}) + \varphi_2^2 D^2(X_{t-2}) + 2\varphi_1\varphi_2 \text{Cov}(X_{t-1}, X_{t-2}) + D^2(\varepsilon_t).$$

Aby wyznaczyć wariancję, obliczono kowariancję $\text{Cov}(X_{t-1}, X_{t-2})$, która jest równa $\text{Cov}(X_t, X_{t-1})$ gdyż X_t jest stacjonarny:

$$\text{Cov}(X_t, X_{t-1}) = \text{Cov}(\varphi_1 X_{t-1} + \varphi_2 X_{t-2} + \varepsilon_t, X_{t-1}).$$

Uwzględniając niezależność ε_t i X_{t-1} otrzymano:

$$\text{Cov}(X_t, X_{t-1}) = \varphi_1 \text{Var}(X_{t-1}) + \varphi_2 \text{Cov}(X_{t-2}, X_{t-1}).$$

W procesie stacjonarnym $\text{Var}(X_{t-1}) = \sigma_x^2$ i $\text{Cov}(X_{t-2}, X_{t-1}) = \gamma_1$, zatem:

$$\gamma_1 = \varphi_1 \sigma_x^2 + \varphi_2 \gamma_1.$$

Ponieważ proces jest stacjonarny, $D^2(X_{t-1}) = D^2(X_{t-2}) = D^2(X_t) = \sigma_x^2$, otrzymano:

$$\sigma_x^2(1 - \varphi_1^2 - \varphi_2^2 - 2\varphi_1\varphi_2\rho_2) = \sigma^2.$$

Po przekształceniach uzyskano:

$$D^2(X_t) = \frac{\sigma^2(1 - \varphi_2)}{(1 - \varphi_2)(1 - \varphi_1 - \varphi_2)(1 + \varphi_2)(1 + \varphi_1 - \varphi_2)}$$

Wartość wariancji obliczono w komórce **L3** i wyniosła ona 0,0005.

Wzór na autokorelację k-tego rzędu

Autokorelacja rzędu k jest definiowana jako:

$$\rho_k = \frac{\gamma_k}{\gamma_0}$$

gdzie $\gamma_0 = \text{Var}(X_t) = \sigma_x^2$.

Zatem dla $k = 0$ oraz $k = 1$:

$$\begin{aligned}\rho_0 &= 1, \\ \rho_1 &= \frac{\varphi_1}{1 - \varphi_2}\end{aligned}$$

Dla $k \geq 2$ zależność jest rekurencyjna:

$$\rho_k = \varphi_1 \rho_{k-1} + \varphi_2 \rho_{k-2}$$

Na tej podstawie obliczono ρ_2 (komórka P4), ρ_3 (komórka P5), ..., ρ_{10} (komórka P12).

Obliczenie $P(X_t > 0)$

Dla $X_t \sim N(\mu, \sigma_x^2)$:

$$P(X_t > 0) = P\left(Z > \frac{0 - \mu}{\sigma_x}\right) = P\left(Z > \frac{-\mu}{\sigma_x}\right)$$

Z symetrii rozkładu normalnego:

$$P(X_t > 0) = P\left(Z < \frac{\mu}{\sigma_x}\right) = \Phi\left(\frac{\mu}{\sigma_x}\right),$$

gdzie $\Phi(\cdot)$ oznacza dystrybucję standardowego rozkładu normalnego.

$P(X_t > 0)$ zostało obliczone w komórce **L4** i wyniosło 0,4529.

Wnioski

W modelu ARMA(2,0) uzyskano wzory analityczne na wartość oczekiwaną, wariancję oraz współczynniki autokorelacji. Dzięki rekurencyjnej zależności możliwe jest obliczenie autokorelacji do dowolnego rzędu. Prawdopodobieństwo $P(X_t > 0)$ zależy od relacji między średnią μ a odchyleniem standardowym σ_x i jest obliczane z wykorzystaniem dystrybucyj rozkładu normalnego.